

АДЕКВАТНИ ЛИ СА БЪЛГАРСКИТЕ ПОДОХОДНИ ДАНЪЦИ НА ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВОТА НА ИКОНОМИЧЕСКАТА КРИЗАТА?

Гл. ас. д-р Емил Калчев

ARE BULGARIAN INCOME TAXES ADEQUATE TO THE CHALLENGE OF THE ECONOMIC CRISIS?

Chief Assist. Prof. Emil Kalchev, PhD

Резюме: Единственото трайно решение за проблемите, съпътстващи икономическата криза в България, е постигането на устойчив икономически растеж при запазване на финансовата стабилност. Тази цел е постижима, ако не се препяства частната инициатива и инвестициите в реален бизнес. За съжаление доходните данъци развиват тъкмо обратните ефекти – стимулират не частната инициатива, а полагането на наемен труд, стимулират не инвестициите в реален бизнес, но тези във финансови инструменти, както и подкрепят спекулацията с тях. Особено дискриминиращи са те към дребния бизнес, който е натоварен с по-високи данъци и е принуден да ги плаща, дори в случаи на финансова загуба. Подходните данъци у нас не са променяни съществено от преди световната финансова криза и в тях не са вложени поуките от нея.

Ключови думи: данък върху дохода, корпоративен данък, данъчни ефекти

JEL: H21, H30

Summary: In order to be solved all the problems along the economic recession in Bulgaria economic growth by sustaining the financial stability is needed. This goal can be achieved when private businesses and real investments are not hindered. Unfortunately, Bulgarian income taxes develop just the opposite effects – they discourage private initiative, and encourage laboring, stimulate not real but financial instruments, and support speculation with them. Mostly discriminating are they toward small businesses – they have to pay higher taxes, partially, even if financial losses are realized.

Key words: income tax, profit tax, tax effects

JEL: H21, H30

Въведение

Икономическата криза се свързва с отрицателен или много нисък икономически растеж, увеличаваща се безработица, дефицити в публичните бюджети, намалено потребление, фирмени фалити, социално недоволство и др. За изход от нея има две централни концепции. Първо, изкуствено стимулиране на търсенето, вследствие на увеличени разходи на правителството, финансирани с нарастващ публичен дълг и/или с ускорено печатане на пари, както и с увеличаване на данъците. Второ, стимулиране на предлагането, т.е. дейността на фирмите, водещо до постепенно нарастване на частните инвестиции и задържане на безработицата, а оттам и до преодоляване на спада в икономическия растеж и ограничаване на дефицитите в публичните бюджети.

Важен инструмент в рамките на втората концепция са подоходните данъци и по-специално тези, натоварващи доходите от инвестиции в реален бизнес.¹ Логиката е, че, ако върху тях пада по-ниско данъчно бреме в сравнение с другите икономически фактори, тези инвестиции ще бъдат подтикнати към по-динамично развитие и ще генерират растеж в икономиката,² който ще подобри макроикономическите индикатори.

Естествено възниква въпросът за потенциалното въздействие на българската данъчна система върху икономическата дейност и по-специално върху инвестициите в реален бизнес, което се очертава въз основа на сравнение с данъчното третиране на доходите от наеман труд и от финансови инструменти.³ Второто сравнение се налага, защото инвестициите във финансови инструменти са посочвани като главни „виновници“ за световната финансова криза, преминала впоследствие в икономическа.

Очевидно е, че не всички инвестиции в реален бизнес водят до еднакво интензивен и устойчив икономически растеж, но се предполага, че капиталът най-добре може да избере в кои реалноикономически браншове да се насочи. Достатъчно е да не му се пречи в този избор, в т.ч. и от страна на данъците.

1. Структура на подоходното облагане в България

Подоходното облагане у нас се осъществява посредством две данъчни структури – данък върху доходите на физическите лица и корпоративен данък, които са свързани в обща схема на действие.

1.1. Личен подоходен данък

В структурата на личния подоходен данък облагането на общия годишен доход “съжителства” в Закона за данъците върху доходите на физическите лица (ЗДДФЛ) с т.нар. окончателни данъци. Облагането на общия годишен доход се състои от осем стъпки:

- (1) Определяне на данъчния субект – физическо лице.
- (2) Определяне на данъчния обект – доходът, който физическото лице получава.
- (3) Изключване на необлагаемите доходи от: лихви и отстъпки по облигации, курсови разлики на финансови инструменти, търгувани на БФБ-София и др.
- (4) Групиране на доходите по източници:
 1. от трудови правоотношения;
 2. от стопанска дейност като ЕТ;
 3. от друга стопанска дейност;
 4. от наеми;
 5. от продажба на имущество;
 6. от други източници.
- (5) На всеки източник се присвоява данъчна основа, т.е. от $ДО_1$ до $ДО_6$.
- (6) Формиране на общата данъчна основа:

¹ Реален бизнес е този, който не е финансов и който се свързва с производство на стоки и предоставяне на нефинансови услуги. Той в повечето случаи се съпътства и от инвестиции в реални активи.

² За ролята на реалния бизнес за растежа на икономиката вж. напр. Боди, З., Кейн, А. и Маркър, А. Дж. Инвестиции. 3 изд., София: Натурела, 2000 г., с. 8-9.

³ Тук инвестиции във финансови инструменти ще наричаме най-общо тези, при които не е ясно кои са конкретните реалноикономическите източници на доходите по тях.

$$ОДО = ДО_1 + ДО_3 + ДО_4 + ДО_5 + ДО_6$$

(7) Калкулиране на общата облагаема данъчна основа (ООДО) – от общата данъчна основа (ОДО) се приспадат данъчни облекчения (ОБ): $ООДО = ОДО - ОБ$.

(8) Изчисляване на дължимия данък (ДД): $ДД = ООДО \cdot 10\%$.

С окончателни данъци се облагат:

– дивиденди и ликвидационни дялове – с 5 на сто;

– доходите от дейност като ЕТ – с 15 на сто, и др.

1.2. Корпоративен подоходен данък

Аналогично на доходите на физическите лица тези на юридическите също се облагат с данък. Тъй като те са главно фирми, а техният „годишен доход“ е печалбата, този данъкът се налага върху нея. Основа за облагане е т.нар. данъчна печалба, която се получава, като годишният счетоводен финансов резултат (печалба или загуба) се преобразува до данъчен финансов резултат (данъчна печалба или загуба). Размерът на корпоративния данък е 10 на сто, а данъчният период е календарната година. Въпреки че дотук всичко изглежда пределно ясно, това далеч не е така, защото преобразуването на счетоводния финансов резултат е сложно, казуистично и трудно обозримо. В неговите рамки законодателят регулира компонентите на счетоводните приходи и разходи, правейки невалидни множество от счетоводните записвания, довели до калкулирането му. На практика законът регламентира едно повторно счетоводство, което цели да изключи възможностите за манипулиране на печалбата, предоставени от по-либералното счетоводно законодателство. Технически преобразуването се извършва чрез изваждане и прибавяне на различни компоненти на приходите и разходите и поспециално на т.нар. данъчни разлики (постоянни и временни); суми, участващи при определяне на данъчния финансов резултат, на счетоводните и данъчните амортизации.

Например, сумите, участващи при определяне на данъчния финансов резултат се използват в рамките на данъчното преобразуване, за да се „изчисти“ счетоводната печалба от финасовите резултати от неосновни дейност като печалби и загуби от инвестиции във финансови инструменти и др.

Счетоводните амортизации не се признават и трябва да бъдат прибавени към счетоводния финансов резултат, след което от него се вадят линейните данъчни амортизации в рамките на предписаните от ЗКПО лимити.

Фирмите имат право да пренасят напред данъчна загуба, като я приспадат от бъдещи данъчни печалби в рамките на пет последователни години от реализирането ѝ.

1.3. Връзка между личен и корпоративен данък

По отношение на облагането на доходи от инвестиции в реален бизнес – собственост върху капиталово дружество (напр. ООД, АД), двата подоходни данъка са свързани в т.нар. класическата схема, при която brutната печалба на фирмата се облага с данък върху печалбата и се получава нетна печалба. Тя може да бъде разпределена между собствениците (акционерите) под формата на дивидент или задържана за финансиране и разширяване на дейността. Ако тя бъде разпределена, собствениците са длъжни да обложат получения дивидент в рамките на личния си подоходен данък. Иначе казано, от гледна точка на физическите лица, собственици на предприятието, е налице двойно данъчно облагане на печалбите.

2. Анализ на данъчното облагане в контекста на икономическата криза

Главно достойнство на българските подоходни данъци, изтъквано стандартно и повсеместно, е ниският им размер – 10 на сто. Въпреки това у нас не се наблюдава осезаема икономическа активност, даваща основание за оптимизъм. Напълно ясно е, че факторите, способни да повлияят за излизане от икономическата криза (рецесията), са комплексни и далеч не се изчерпват с ефектите от подоходните данъци, но все пак резонно възниква въпросът дали структурата за облагане с тези данъци е такава, че да стимулира предприемачеството, нови инвестиции в реалния сектор и изобщо частната реалноикономическа дейност.

2.1. Данъчно бреме върху факторите на икономическата дейност

На пръв поглед българската подоходна данъчна система е балансирана, т.е. натоварва факторите на икономическата дейност – труда и капитала, с еднакво бреме от 10 на сто. Основа за подобен извод дава юридическото схващане за лицата – физически и юридически. Тоест, и хората, и фирмите са успоредно и равноправно съществуващи и действащи в икономическия кръгооборот лица, които реализират доход (печалбата е доходът на фирмите), а доходите на всички лица трябва да се облагат еднакво.

Погледнато от материална (т.е. от икономическа) перспектива обаче, според която юридическите лица са инструменти за реализиране на доход за физическите, излиза, че доходите на физическите лица от труд (по трудов договор) се облагат с 10 на сто, докато доходите им от капитал (от собственост на капиталово дружество) – с 10 на сто корпоративен данък и след това с 5 на сто данък върху дивидентите, т.е. с ефективен данък от 14,5 на сто.⁴ Как, след като факторът капитал е натоварен с 45 на сто по-голяма данъчна тежест от фактора труд, правителството иска да убеди българската и международна инвестиционна общност, че желае инвестиции в реален бизнес, т.е. икономически растеж? Очевидно е, че това положение няма нищо общо и с т. нар. дясна икономическа политика.

Онова, което може и трябва да се направи, е да се премахне данъкът върху дивидентите и така ще се изравни данъчната тежест върху труда и капитала в икономиката. Тук дори не става дума за проактивна данъчна политика, целяща приоритетно стимулиране на инвестициите в реален бизнес, а само за изравняване на данъчната тежест върху двата фактора и създаване на пазарни условия стопанските актьори да избират равноправно доходите на кой от тях и доколко да предпочитат и преследват. Друг аргумент за такава политическа стъпка е, че в условията на рецесия данъкът върху дивидентите има допълнителен негативен ефект върху икономическия растеж, защото препятства извеждането на капитала от неефективни предприятия (браншове) и насочването им ефективни – напр. от строителство в лека промишленост, което е очевидна, азбучна икономическа истина.

2.2. Данъчно бреме върху реални и финансови инвестиции

Данъците върху годишните финансови резултати от инвестициите пряко влияят върху оценката на инвестиционните проекти (материално влияние). Освен материално те влияят и формално върху инвестиционното решение, натоварвайки една алтернатива повече от друга.

⁴ Ефективният размер се изчислява, като от печалбата на предприятието P се приспада 10 на сто корпоративен данък и остава нетна печалба в размер $P(1-0,1)$. Върху нея се налага данък върху дивидентите 5 на сто и остава нето за собственика $[P(1-0,1)](1-0,05)$, т.е. $0,855P$, което означава, че той е платил данък в размер на $0,145P$, или 14,5 на сто.

Така две алтернативи, оценявани като еквивалентни без отчитане на данъци, след включването им, могат да се окажат нееквивалентни. В такъв случай данъците деформират инвестиционното решение. Естествен е въпросът дали българските подоходни данъци деформират това решение и ако да, в каква посока?

Моделът на нетната настояща стойност е главният теоретичен модел за вземане на инвестиционни решения. Той широко се използва и в стопанската практика, където се конкурира с модела на вътрешната норма на възвращаемост.⁵ Във формален запис той е познат като:

$$NPV_0 = -I_0 + \sum_{n=1}^N \frac{CF_n}{(1-r)^n},$$

където CF_n е нетният оперативен паричен поток в период n , I_0 - инвестиционните разходи в настоящия период, а r – минимална изискуема норма на възвращаемост. Важно е да се отбележи, че нетната настояща стойност е относителен критерий – тя оценява инвестиционен проект в сравнение с негова алтернатива. За алтернатива може да служи всяка инвестиция, чиято норма на възвращаемост е известна, и чийто риск е сравним с този на оценявания проект. Обикновено за алтернатива се привличат държавни облигации, чиято норма на възвращаемост се надгражда с добавки за риск.

Всяка данъчна система налага върху модела на нетната настояща стойност специфичен отпечатък. В повечето случаи той вече не е модел за инвестиция по принцип, а такъв за конкретна инвестиция на конкретно място – в дадена страна, провинция или община, т.е. в определена фискална система.

Условие за формална неутралност на данъка върху решението за инвестиция е нетната настояща стойност след данъци да е линейна трансформация от тази преди данъци, т.е. $NPV'_0 = NPV_0 \cdot (1-t)$.⁶ С други думи, инвестиционните решения, схващани като избор между инвестиционни алтернативи, в този случай могат да бъдат вземани без отчитане на данъка (той не им влияе), защото решенията след данък повтарят тези преди него. Тогава данъкът развива материални, но не и формални влияния.

Нетната настояща стойност в контекста на българския корпоративен данък и данъка върху дивидентите⁷ приема вида:

$$NPV'_0 = -I_0 + \sum_{n=1}^N \frac{CF_n - (CF_n - D_n) \cdot t}{(1-r)^n},$$

където NPV'_0 е нетната настояща стойност след данъци, t – комбинираният данъчен размер, а D_n е данъчната амортизация за период n . Очевидно е, че в случая NPV'_0 не е линейна трансформация от NPV_0 , от където следва, че българската подоходна данъчна система деформира инвестиционните решения. Поставя се въпросът за посоката на тази деформация – в стимулиране или дискриминиране на реалните инвестиции в сравнение с финансовата алтернатива? За придобиване на по-задълбочена представа да разгледаме типичната инвестиция за периода на бума у нас – масивна сграда. Нека това е офис-сграда, управлявана от капиталово дружество, собственост на физическо лице. Сградата е закупена в настоящия период ($n = 0$) за 1000 парични единици и генерира в продължение на 25 години нетен паричен

⁵ Напр. Александрова, М. Оптимизация на инвестиционния избор. София, Тракия-М, 2001г., с. 197.

⁶ Напр. Homburg, S. Allgemeine Steuerlehre. 4. Aufl., München: Vahlen, 2005, pp. 343-344.

⁷ Допускаме, че нетната печалба се разпределя във всеки период изцяло под формата на дивиденди.

поток от 150 парични единици (например от наем след приспадане на разходите на наемодателя).⁸ Периодът е избран така, че да съответства на срока за данъчна амортизация на масивни сгради, фиксиран в ЗКПО. За алтернативна инвестиция се предполагат 25 годишни правителствени облигации с годишен купон 7 на сто, тъй като при този вариант изискуемата норма на възвращаемост е константна и предварително известна, т.е. отпада необходимостта от прогнозирането ѝ.⁹ Изключват се данъчни облекчения и стратегии за избягване на данъци. Предполага се сключен договор за наем с достатъчно платежоспособен наемател, така че рискът на инвестицията и алтернативата да са сравними. И при оценяваната инвестиция, и при алтернативата се работи с номинални величини, което позволява от изчисленията да бъде изключена инфлацията, без допускането на значителна грешка.¹⁰ Получават се следните резултати:

Ситуация	NPV
Преди данъци	748
След корпоративен данък върху дивидентите	562
След хипотетичен недеформиращ данък с размер 14,5 на сто	640

Изводите от тях са: първо, нетната настояща стойност при действие на българската данъчна система е по-малка от тази при хипотетичен недеформиращ данък със същия размер; второ, разликата се дължи на свръхоблагане на инвестициите в реални активи, защото и при българската данъчна система, и при недеформиращите данъци облигациите са необлагаеми; трето, разликата в случая е съществена – нетната настояща стойност при недеформиращия данък е с около 12 на сто по-висока, което е и размерът на свръхбремето върху реалната инвестиция.

Или, бремето на инвеститора, държащ акциите (или дяловете) на въпросното капиталово дружество и печелещ дългосрочно от дивидентите по тях, е по-високо, отколкото би било, ако той би инвестирал във финансовата алтернатива. От друга страна обаче, ако дружеството е публично, а той един от собствениците му, и реши да печели от курсови разлики, доходите му ще са необлагаеми. С други думи, освен че натоварва несъразмерно доходите от инвестициите в реален бизнес в сравнение с тези от облигации, данъчната система стимулира и реализирането на доходи от покупко-продажба на акции и облигации, което само по себе си не е спекулация, но е твърде близко до нея. Конкретно, тя стимулира не дългосрочните инвестиции в акции, т.е. инвестициите в бизнес, но тези, свързани с активната им препродажба, което е инвестиция във финансови инструменти, според направената в началото уговорка. Адекватно ли е това на фона на световната финансова криза и причините за нея? А инвестициите в държавни облигации и в облигации изобщо най-необходимите за излизане от рецесията ли са?

2.3. Подходни данъци и малък бизнес

В медийното политическо говорене малките и средни предприятия често са „натоварвани” със създаването на работни места, с ролята на мотор за излизане от рецесията, с това да бъдат „гръбнакът на икономката”, „инкубатори за предприемачески идеи” и т.н. Регулярно се рекламират програми за тяхното подпомагане и им се изказва всеотдайна подкрепа и

⁸ Нека за простота се абстрахираме от употребата на сградата след този период.

⁹ В България не се емитират 25 годишни държавни облигации, но те могат да бъдат апроксимирани с по-краткосрочни, така че тази предпоставка не ограничава изводите от примера.

¹⁰ Подробно Александрова, М. Цит. съч., с. 161-166.

симпатия. А дали фактическата данъчната политика ги подкрепя? Нека разгледаме облагането на малките предприятия (ЕТ и свободни професии), които с предполагаемата данъчна подкрепа се очаква да се превърнат бързо в средни и да постигнат задачите, тъй щедро поставяни им от страна на икономическата политика и курсовете по предприемачество.

Едноличните търговци са изключени от общата данъчна основа и подлежат на облагане, но не колкото труда (с 10 на сто), не дори колкото собствениците на капиталови дружества – с 14,5 на сто, а с окончателен данък от кръгли 15 процента. Ако към това се прибавят рисковете и неудобствата на неограничената отговорност и формирането на данъчната основа по разпоредбите на ЗКПО, т.е. на почти сравнима цена с капиталовите дружества, без превеличение можем да заключим, че регистрираните предприемачи в тази, характерна за дребния бизнес регистрационна форма, са най-онеправдани измежду всички останали. Те имат опцията да се превърнат в ЕООД, за да избягнат неограничената отговорност и повисокия данъчен размер, но административният им разход ще се покачи. От друга страна обаче, като капиталово дружество те могат и да не плащат данък върху дивидентите, като не реализират печалба, „занулявайки” я чрез достатъчно голяма заплата, облагаема с 10 на сто. Ако тя е наистина достатъчно голяма, дължимите осигуровки върху максималния праг не биха оскъпили значително тази стратегия за избягване на данъка върху дивидентите.¹¹

Свободните професии изчисляват облагаемия си доход лесно, но затова може да се наложи да плащат скъпо. Облагаемият им доход се калкулира, като от фактическите приходи се приспадат фиксиран процент разходи (най-често 25 на сто), след което годишната данъчна база се формира чрез приспадане на социалните и здравни осигуровки и се включва в общата данъчна основа. Нека си представим архитект (напр. в провинциално селище), работил по два проекта в година от икономическата криза, и получил общ хонорар от 6000 лв. Той е плащал малък офис за 3000 лв. годишно, заплата на асистентка 3000 лв. плюс 1000 лв. осигуровки, 1500 лв. за ток, телефон, компютър, консумативи, Интернет, софтуер, гориво и др. и си е внесъл осигуровки за 1000 лв. Облагаемият му доход за тази година е 4500 лв., а данъчната основа 3500 лв. Следователно той дължи 350 лв. данък. Неясно остава обаче защо, след като финансовата му равносметката за тази година е – 3500 лв. загуба, той трябва да плаща 350 лв. данък, който се добавя към загубата (тя става – 3850 лв.)? Как да интерпретираме този резултат като грижа за малкия бизнес? Той може да „избяга” от това положение чрез регистрация на бизнеса, но пререгистрациите производителна дейност ли са?

Заключение

Българската подоходна данъчна система не е насочена към стимулиране на бизнеса и към икономически растеж, поради което тя е неадекватна на предизвикателствата на икономическата криза. Тя дискриминира частния бизнес и стимулира чиновничеството, държавно и корпоративно. Освен това тя привилегирова инвестициите във финансови инструменти и натоварва допълнително тези в реален бизнес. Особено негативно тя влияе върху дребния бизнес, който изпитва най-големи затруднения по време на рецесия, като го натоварва с повисок данъчен размер и не допуска възможност да приспада загубите си. Подоходната да-

¹¹ Избягване на данъка върху дивидентите и пренасочване на капитала са логичното обяснение за многомилионните заплати, появили се в данъчните декларации т.г., превръщайки се в централна медийна новина, защото иначе е ясно, че такива заплати в българската икономика няма.

нъчна система дори не е съществено променяна от избухването на световната финансова криза насам, което подсказва, че или управляващите не са наясно с негативните ѝ ефекти, или че не са заинтересовани от премахването им.

БИБЛИОГРАФИЯ

1. Александрова, М. Оптимизация на инвестиционния избор. София: Тракия-М, 2001.
2. Боди, З., Кейн, А. и Маркърс, А. Дж. Инвестиции. 3 изд., София, Натурела, 2000 г.
3. Homburg, S. Allgemeine Steuerlehre. 4. Aufl., München: Vahlen, 2005.